

DTA Kopp, selbstb.
P.K.

Downloaded from <http://ajph.org/> on November 10, 2015

14 MART 1992 - KAYSERİ

**GEVHER NESİBE SULTAN Anısına Düzenlenen
Abdüllâtîf Bâğdâdî Kongresi tebliğleri
14 Mart 1992
KAYSERİ**

**EDİTÖR
Prof. Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER**

(Tebliğlerin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir).

Her Hakkı Saklıdır
ISBN.975-7598-54-2

Dizgi-Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ-1993

ABDÜLLATİF el-BAĞDADÎ'NİN FAHREDDİN er-RAZÎ'Yİ TENKİDİ

Doç.Dr.Celal KIRCA *

Abdüllatif el-Bağdadî (557/1162-629/1231)'nin, gerek biyografisinin yer aldığı kaynaklardan, gerekse değişik konularda yazdığı eser ve makalelerden O'nun gelenekçi ve ansiklopedik bir bilim adamı olduğunu anlıyoruz. Mevcut kaynakların verilerine göre O, pek çok ilim dalıyla ve bu arada Tefsir ilmiyle de meşgul olmuş ve çağının ünlü bilim adamı Fahreddin er-Razî (543/1148-606/1209)'yi tenkid eden bir de makale yazmıştır. Bu makale, Bursa Hüseyin Çelebi Kütüphanesi 823'de kayıtlı risaleler içinde yer almakta ve " İhlas Suresinin Tefsiri Konusunda Reyli İbn Hatib'in Durumu Hakkında Yusuf b. Abdillatif'in Görüşü " başlığını taşımaktadır. İbn Hatib dediği kişi, Fahreddin er-Razî'dir.

Bağdadî'nin bu makalesi, kendisinin ilmî anlayışını ve zihniyetini yansıtması açısından önemli olduğu kadar, ilmin gelişmesi ve doğruların bulunması için gerekli olan tenkidci bir anlayışın ürünü olması ve döneminin tenkidciliği hakkında bize bazı bilgiler ve mesajlar vermesi açısından da önemlidir. Çünkü tenkidin bulunduğu yerde, bilimsel hürriyet, bilimsel hürriyetin bulunduğu yerde ise ilmî gelişme ve ilimde artma söz konusudur. Bilimsel hürriyetin olmadığı veya ön yargının hakim olduğu bir ortamda ise, bilimin gelişmesinden ve bilimsel tenkidten söz edilemez. Doğruların tesbiti ve bilimsel gelişme için, tenkide ihtiyaç vardır.

Bağdadî, Mısır ve Anadolu'yu gezmiş ve pek çok bilim adamından istifade etmiş bir kişidir. Razî ise, Rey'de doğmuş ve Herat'ta vefat etmiştir.

* Erciyes Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Öğretim Üyesi

Kelam, Astronomi, Felsefe, Fıkıh ve Tefsir gibi ilimlerde derinleşmiş bir bilim adamıdır. Yazdığı 32 ciltlik " Mefatihul Gayb " adlı tefsir, günümüzde bile tefsir semasında parıldayan bir kutup yıldızı gibidir. Razî ayrıca tıp'la da meşgul olmuş ve " Külliyyâtul Kanun " adlı kitaba şerh yapmıştır (1). Nitekim Bağdadî, adı geçen makalesinde Razi'yi hem Külliyyâtul Kanun adlı kitaba yaptığı şerhden hem de tefsir konusunda ileri sürdüğü bazı görüşlerinden dolayı tenkid etmekte ve tenkidinde özellikle şahsını hedef almaktadır. Bağdadî'nin bu makalesinden kendisinin Razî'yi görmediğini, fakat eserlerini okuduğunu ve O'nun hakkında bilgi topladığını anlıyoruz. Çünkü adı geçen makalesinde, Reyli İbn Hatib'in eserlerinin halk tarafından büyük rağbet gördüğünü ve halk üzerinde büyük etki yaptığını söylemekte; Razi'nin görüşlerinden ve düşüncelerinden dolayı da rahatsızlığını hissettirmekte ve halka doğruların ve yanlışların aktarılacak uyarılmasından söz etmektedir.

Bu amaçla makalesini yazan Bağdadî, önce Razi'nin eserlerindeki hataları tesbitle işe başlamakta, daha sonra da önemli gördüğü noktaları tek tek ele alarak tenkid etmektedir. Böylece halka doğru olanla olmayanı ayırt etme imkanı vermek istediğini belirtmektedir. Ancak daha sonra da belirteceğimiz üzere Bağdadî'nin doğruluk kavramı ile kastedtiği şey, Razi'nin anlayışından çok farklıdır.

Bağdadî'ye göre;

1- Razî'nin eserlerinde bütünlük yoktur. Eserlerini rasgele şeylerle doldurmuş ve eserlerindeki konular birbirine girmiştir.

2- Razî, kendisinden önceki bilim adamlarının yolundan gitmemiş ve onların takip ettiği metodu takip etmemiştir. Yani eski köye yeni adet getirmiştir. O'na göre Razi'nin hiç bir kitabı, kendisinden önce yazılmış kitapların hiç birine benzememektedir.

3- Razi, eserlerindeki muhteva ile, okuyanları şüpheyeye düşürmekte ve yorumlarıyla da bu şüpheleri artırmaktadır.

4- Razi, dini konularda insanları irşad etmekle birlikte, önceki vaizlerin de yolundan gitmemiştir. Bu konuda da Bağdadî, Razi'nin yenilikçi tavrını beğenmemekte, gelenekçi anlayışın devamını istemektedir.

Razi'nin " Külliyyâtul Kanun " adlı tıp kitabına yaptığı şerhi de beğenmeyen ve O'nu, tabib olmayan kimselerin yoluna girmek ve tıbbî terminolojiyi kullanmamakla itham eden Bağdadî, bu tesbitlerine ek olarak, Razi'nin İhlas, Tin ve A'la sureleri ile ilgili görüşünü kendisine ulaştıran bir kişiden de destek aramakta, sayı ve tertibi bakımından birbiriyle alakası olmayan bu surelerin Razi'nin birlikte ele alınmasını hafif ve yapılan açıklamaları yetersiz bulmaktadır. Kendisinin Kur'ân anlayışını ise şöyle açıklamaktadır; Yüce Kur'ân'daki her söz, aklın ünvanı, ilmin örneği, dinin başı, fesahat ve belagat ilminin dilidir. Kapalı akıl, noksanlıklarını O'nula aydınlatarak giderir. Zanna dayalı her sözün çarpıklığı, O'nunla düzelir ve sağlıklı hale gelir. Kur'ân'ın sözü, şeriatın mihenk taşı ve tercih edilen görüşlerin de sondasıdır.

Bu ifadelerinden anlıyoruz ki Bağdadî, her konuda nassı ön planda tutmakta, aklın bir işlevi olan düşünceyi ve icthadı nassa göre doğru kabul etmektedir. Ancak nasların akla göre şekillendiğinden veya aklın nasları kendine göre algıladığından habersiz görünmektedir. Çünkü Razi, yorumlarını büyük ölçüde akla dayalı olarak yapmakta, ayetlere değişik açılardan yaklaşarak muhtemel anlamları tek tek sıralamaktadır. Dolayısıyla bir ayete, yerine göre iki, üç, beş hatta daha fazla anlamlar vermektedir. Böyle bir metod ise, bir ayete geçmişte yüklenmiş bir mananın dışında yeni bir mana yüklemenin yanlışlığını kabul eden bir kişi için, doğrudan uzaklaşma ve halkı ifsad etme olarak görülmektedir. Bu sebebledir ki

Bağdadi, Razi'yi meşhur Arap edibi el-Esma'î'nin bir olayı ile iğnelemektedir: Esma'î, bir gün yolda şiir tahlilleri yapan bir adama rastlar. Adam, okuduğu şiirleri öylesine yanlış ve hatalı yorumlamaktadır ki, Esma'î dayanamaz ve adam bir daha şiir tahlil etmemesini söyler. Bir başka gün Esma'î yine aynı adama rastlar, fakat adam bu sefer Kur'ân'ı tahlil ederek yorumlamaktadır. Bunun üzerine Esma'î o adama, aman Kur'ân'ı bırak, şiir tahlillerine devam et, der. Dolayısıyla Bağdadî, Razi'yi şiir tahlilleri yapan o adama benzetmekte ve O'ndan Kur'ân tefsiri yapmamasını istemektedir.

Zaman zaman Razi'yi tenkid etmedeki amacını, zikretme ihtiyacı hisseden Bağdadî, bu defa O'nu bozguncu bir kişi olarak görür ve halkı fikirleriyle bozması karşısında sessiz kalamıyacağını zira bu konuda susmanın bid'at olduğunu söyler. O'na göre alimin susması, cahiller için delil olmakta, dolayısıyla ifsad edici fikirler taraftar toplayabilmektedir. Buna engel olmak için Bağdadî'nin uyguladığı strateji, Razi'nin fikirlerini çürütme yerine, kendisini kötüleyerek fikirlerini etkisiz hale getirme yönünde olmuştur. Veyahut ta doğruyu veya yanlış kişilerde arama anlayışını, Razi'ye de uygulamış, böylece O'nu kötüleyerek, bozguncu bir kişiden iyi ve güzel fikirlerin çıkamayacağını vurgulamak istemiştir. Nitekim O'nu, eserlerinde dil, ve gramer yanlışlıklarının bulunduğu ve O'nun kullandığı dili hiç bir alimin kullanmadığını ileri sürerek tenkid ederken, aynı zamanda O'nu kendisini beğenmiş, kibirli bir insan olarak da vasıflandırmaktadır. Bu iddiasını delillendirmek için de Razi'nin " Müfessirlerin çoğunluğu, doğru amaca ve sırat-ı mustakime ulaşmaktan mahrum kalmışlardır. Akıllı kişi, konuların amaçlarını iyi düşünür ve görünürdeki amaçları iyi anlarsa, gerçeğin hiçde geçmiş müfessirlerin zannettikleri gibi olmadığını farkedecekler " sözünü ve bu sözünün hemen sonuna yazdığı " O zaman haksızlık eden kimseler, nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklardır " (Şuara, 26-227) ayetini örnek olarak sunar.

Bağdadi'ye göre bu söz kendisini beğenmişliğin bir göstergesidir. Zira tefsirde söz sahibi olan müfessirler, O'nun sayamayacağı kadar çoktur. Bu müfessirler ise iki kısma ayrılmışlardır. Bunlardan birincisi, nakilcilerdir ki, bu müfessirler, işittiklerini nakletmişlerdir. Bunlar, Hz. Peygamber'den ve O'nun ashabından nakilde bulunmuşlardır. Bu nakil, bazen söz, bazen iş ve bazen de gördükleri bir şey olabilir. Kaldıki Kur'ân onların diliyle inmiştir. Bu sebeble Onlar, Kur'ân'ı en iyi ve en güzel anlayan insanlardır. Ayrıca Kur'ân'ın çoğu, özel olaylar üzerine inmiştir. Kur'ân'ın bir kısmı da sorulan sorulara bir cevaptır. Tefsir yapabilmek için bu konularda söylenen şeylerin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle de bunları nakleden müfessirlerin yolundan gitmek zorunluluğu vardır. Çünkü başta sünnet olmak üzere, icma ve icthadlar, onlar vasıtasıyla bize kadar ulaşmıştır. Hatta cahiliyye şiiri bile onların aracılığı ile elde edilmiştir. Üstelik Tabî'n ve Tebeu't tabî'n de sahabeye güven duymuş ve bütün söylediklerini kabul etmiştir. Hatta nakil yoluyla, cahill olanlarının sözlerini bile bize kadar ulaştırmışlardır.

İkinci kısım müfessirler ise, fıkıhcılar, kelamcılar, sofiler ve dilcilerdir. Bunların yaptıkları tefsirler, Bağdadi'ye göre doğru olan tefsirlerdir. Bu ön bilgiyi verdikten sonra Bağdadi, Razi'yi küçümser bir eda ile bu adamın eserlerinin ve tefsirlerinin, yukarda sayılan ekollerin hiç birine benzemediğini, hiç kimsenin uygulamadığı bir metodu tefsirine uyguladığını ve O'na verilecek en iyi cevabın kendisini küçümsemek olacağını söyleyerek, şimdi bütün bunlar yani geçmiş müfessirler doğru amaca ve sırat-ı müstakim'e ulaşamadılar da yalnız İbn Hatib mi ulaştı? diye sorar. Neticede İbn Hatib, kendini beğenmişlik ve kibir içinde olması sebebiyle mazur olsa da, halk bu vesvesecinin söylediklerini kabul etmekte mazur değildir, der.(3)

Bağdadi'nin Razi'ye yönelttiği bu tenkid, bizce tahlil ve değerlendirmeye muhtaçtır. Zira Razi'ye yönelttiği tenkidlerin temelinde ön

bilgiden ziyade ön yargı hakimdir. Bu ön yargı ise, hiç bir ayrıntıya girmeden genelleme yoluyla bir dönemde yaşayan bütün insanları adalet vasfıyla vasıflandırıp onlardan gelen bütün rivayetleri hiç bir ayırıma ve seçmeye tabi tutmadan olduğu gibi kabul etme demektir ki bu, hem Kur'ân'ın temel ilkelerine hem de adil varsayılan insanların davranışlarına aykırı bir uygulamadır. İkinci ön yargı ise, Kur'ân'la Kur'âna getirilen bütün yorumların özdeşleştirilerek, rivayetleri nas gibi algılamasıdır. Halbuki dinin temel ilkelerinden biri de, Peygamberler hariç, bütün insanların hata edebilirliği'dir. Hiç şüphesiz sahabe de buna dahildir. Bunun içindir ki, hadis alimleri, rivayetleri kabul veya red için râvilerin sorgulanması kuralını getirerek cerh ve ta'dil ilkelerine göre râvileri sorgulamışlar ve buna göre de rivayetleri kabul veya red etmişlerdir. Ama hicrî 5.yüzyıldan itibaren taklidci bir zihniyet, tüme varım metoduyla bütün rivayetleri doğru kabul etme eğilimine girmiş ve peşin kabule dayalı bir ön yargının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu ön yargı Bağdadi'de de mevcuttur. Zira O'nun Razi'yi tenkid ederken, dayandığı temel ilkelerden biri bu taklidci zihniyettir. O, bir taraftan, Razi'nin eserlerindeki doğruların veya yanlışların tesbit edilmesini isterken diğer yandan da, Kur'ân dışında Kur'ân'a getirilen bütün yorumları ve rivayetleri doğru kabul etmekte ve buna dayanarak Razi'nin uyguladığı metodu ve yorumlarını yargılayarak mahkum edebilmektedir. O'na göre bir şey, sahabe'den nakledilmiş ise, doğrudur. Halbuki Razi, geçmişte yazılanları ve söylenenleri de seçerek almakta, buna ilave olarak kendi kanaat ve düşüncelerini de açıkca belirtmektedir. Hatta çağının ilmî verilerine ve başkalarının görüşlerine de yer vermektedir. Nitekim kendisine Tefsire ve İslâmî ilimlere getirdiği yenilik ve canlılık dolayısıyla, ölümünden sonra kendisine İslâm aleminin nobeli diyebileceğimiz " müceddidlik ünvanı verilmiştir "(2). Bu öyle bir ünvan ki, her yıl değil, yüz yılda bir verilmektedir. Bu değerlendirmemizle Razi'nin hiç hata etmediğini vurgulamak istemiyoruz. Zira böyle bir yargı, peygamberler hariç herkes hata

edebilir ilkesine terstir. Razi'de hata etmiştir ve bugün bir çok konuda tenkid edilmektedir. Ancak hatalarının yanında doğruları da mevcuttur.

Kanaatimizce Bağdadi'nin hatası, doğruluğu sözlerde arama yerine, kişilerde hatta bütün bir dönemde aramasıdır. Bizce doğruluğun ölçüsü, ne kişi ne de bir dönem olmalıdır. Önce doğrunun ne olduğu sorgulanarak tesbit edilmeli, bu doğruya göre kişi veya dönem hakkında bir yargıya varılmalıdır. Bir bilim adamının en önemli vasfı, ön bilgiye evet, ön yargıya hayır demiş olmasıdır. Hiç kimse mutlak doğruyu bildiğini iddia edemez. Yorumlar ve fikirler daima bakış açılarını gösterir. Bakış açıları ise sabit değil, değişkendir. Çünkü insan, maddî ve manevî konularda sürekli hareket halindedir. Bilim adamı, eski yanlış, yeni doğru veya yeni yanlış eski doğru gibi açmaza da düşmemelidir. Zira, doğruluğun ölçüsü eski veya yeni olmak değildir. Çünkü onun kriteri başkadır. Dolayısıyla her konuda genelleme her zaman müsbet sonuçlar vermemektedir. Kanatimizce Bağdadi'nin Razi'yi tenkidinin günümüze ışık tutan yönü de budur.

KAYNAKLAR

- 1- Fahreddin er-Razî, Mefatihü'l Gayb, Tahran, Tarihsiz, I.cild, önsöz: Abdüllatif el-Bağdadi, g.g.r. Bursa, Hüseyin Çelebi Kütüphanesi, No: 823, v.34 b.38 b.
- 2- Mahmud Osman, Avnu'l Ma'bût, Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd, Medine, 1969, 11 / 386.
- 3- Abdüllatif el-Bağdadi, Kavlü Li Abdi'l Latif b. Yusuf alâ Hali İbn Hatibi'r-Reyyi fi Tefsirihî sureti'l-İhlas, Bursa Hüseyin Çelebi Kütüphanesi, KN.823, 34a-39a